

BEHAVIORÁLNE ASPEKTY VÝBERU DANÍ¹

ANNA SCHULTZOVÁ² – PETER BENKO³

Behavioural Aspects of Tax Collection

Abstract: *Nowadays, a lot of researches are focused on understanding the reasons why taxpayers pay taxes. Research of the economic aspects of tax avoidance decisions by taxpayers did not provide satisfactory explanation for this issue. Our article analyses individual approaches by endeavouring to emphasize the importance of interaction between taxpayers and tax administrators. In the context of more efficient tax collection, we propose certain changes and measures for more effective cooperation between both parties.*

Keywords: *tax evasion, tax collection, tax morality, tax authority, tax compliance, tax policy*

JEL Classification: H 2, H 26, E 62

1 Úvod

Oblasť daní a efektívnosti ich výberu je v súčasnosti rovnako ako v minulosti stredobodom záujmu tak štátu, ako aj daňových subjektov a Európskej únie. Do popredia sa dostáva najmä oblasť eliminácie daňových únikov a podvodov posudzovaných nielen z aspektu ich objemu, ale aj motívov, ktoré vplývajú na konanie daňových subjektov. Napriek skutočnosti, že väčšia časť daňových subjektov plní daňovú povinnosť, je stále dosť subjektov, ktoré vyvíjajú činnosti smerujúce k neodvedeniu

¹ The paper is an outcome from the research project APVV-15-0322: *Competitiveness, Economic Growth, and Firms' Survival*.

² prof. Ing. Anna Schultzová, PhD., University of Economics in Bratislava, Faculty of National Economy, Dolnozemska Rd. 1, 852 35 Bratislava, e-mail: anna.schultzova@euba.sk

³ Ing. Peter Benko, University of Economics in Bratislava, Faculty of National Economy, Dolnozemska Rd. 1, 852 35 Bratislava, e-mail: peter.benko@euba.sk

alebo kráteniu dane. Motivácie daňovníkov k takému konaniu môžu byť ovplyvňované rôznymi faktormi. Rozhodovací proces konania daňovníka môže byť ovplyvnený napríklad mechanizmom pokút a daňových kontrol, ktoré majú vyvolať strach z jeho správania [1], [34]. Niektoré štúdie poukazujú na reálny vplyv daňových pokút a kontrol na znižovanie daňových únikov a daňových podvodov [4], [12]. A naopak, sú štúdie, ktoré pripisujú len malý, alebo len zanedbateľný efekt daňových pokút a kontrol na daňové úniky [6], [26]. Dokonca niektoré štúdie poukazujú na ich možný negatívny dosah na vnútornú motiváciu subjektu platiť daň [18], [36]. Negatívny vplyv na výber dane môže mať aj prísny dohľad nad novovzniknutými, resp. rizikovými subjektmi [20]. Niektorí ekonómovia sa prikláňajú k takým postupom efektívneho výberu daní, ktorý sa zameriava skôr na vzájomnú dôveru medzi daňovým subjektom a správcom dane [5]. Medzi takéto služby môžu patriť napríklad „call-centrá“, webové stránky, využitie sociálnych sietí a i. Dôležitou súčasťou budovania lepších vzťahov s daňovníkmi sú koncepcie skvalitnenia a zlepšenia poznatkov v oblasti daní, vytvorenia pozitívnejších postojov subjektov k výberu daní, ale aj zvýšenia vnímania spravodlivosti výberu a použitia ich výnosu. Uvedené iniciatívy s pozitívnymi výsledkami uplatnila Austrália alebo USA. Zlepšeniu vzájomných vzťahov medzi daňovým subjektom a daňovým úradom v Austrálii prispela akceptácia pravidiel a nástrojov pri výbere daní – uplatnenie tzv. „Charty daňovníkov“. Charta obsahuje dvanásť práv daňových subjektov, ako aj odporúčania smerujúce k úprave vzťahov medzi správcom dane a subjektmi. Vzájomné rešpektovanie práv a povinností obidvoch strán má zásadný vplyv na spravodlivejší a efektívnejší výber daní [13].

Je nepopierateľné, že subjekty môžu mať rôzny vzťah, resp. averziu k riziku, z ktorého potom vyplýva ich postoj k riešeniu daňových problémov. Spoločnosti a samostatne zárobkovo činné osoby majú viac príležitostí „zapojiť sa“ do daňových únikov. Výskumy poukazujú na ich nižšiu daňovú morálku pri výbere daní [37]. Vzhľadom na túto skutočnosť sa javí ako nevyhnutné merať spoľahlivosť subjektov pri plnení daňových povinností.

Významnú úlohu pri efektívnom výbere daní zohráva vnímanie správcu dane daňovými subjektmi. Odporúčania v tomto smere sú zamerané na nové alternatívne prístupy uplatňovania práv subjektov (napr. budovanie klientskych centier) [5]. Dôležitou súčasťou zlepšovania vzťahov správcu dane s daňovníkmi sú koncepcie smerujúce ku sprístupneniu objasňovania

zámerov štátu a postupov správcu dane v daňovej oblasti.⁴

2 Teoretické prístupy k daňovej spoľahlivosti

Vplyv rôznych faktorov na správanie sa subjektov možno vyjadriť pomocou modelov. V nich môžeme zohľadniť faktory ovplyvňujúce správanie sa subjektov pri výbere daní. Podľa Russela [32] ako aj Bãtrãncea [9] má model spoľahlivosti daňových subjektov dve časti. Jedna sa týka faktorov ovplyvňujúcich správanie sa daňových subjektov a druhá zohľadňuje pyramídu daňovej spoľahlivosti.

V princípe sú to faktory, ktoré majú dosah na blahobyt daňovníka. Daňové zaťaženie, resp. výška daňovej sadzby môže ovplyvniť správanie sa subjektov [1]. Zvýšenie sadzby dane pravdepodobne zvýši príjem štátu, súčasne môže dôjsť k zmene výšky nepriznaného dôchodku. Tak môže byť príjem z výberu dane nižší než očakávaný. Dôležitým faktorom daňovej spoľahlivosti je aj vnímanie výšky zdanenia. Daňovníci, ktorí vnímajú daňovú sadzbu ako diskriminačnú, budú viac naklonení k daňovým únikom, resp. podvodom [19]. Zmena výšky daňových sadzieb automaticky neznamená aj zmenu správania sa daňovníkov. Niektoré výskumy poukazujú na veľmi nízky až žiadny vplyv zmien daňových sadzieb na výber daní [35]. Správanie subjektov vo veľkej miere ovplyvňujú represívne nástroje správy daní (finančné pokuty, penále, hrozba trestného stíhania a pod.). Optimálnym nastavením nástrojov daňovej politiky štát eliminuje snahu daňovníka smerujúcu k daňovým podvodom alebo únikom [1]. Pri tomto postoji vychádzame z hypotézy, že daňovník je ochotný vyhnúť sa daňovým povinnostiam vtedy, ak výhody z nepriznania zdaniteľného príjmu sú vyššie ako očakávané náklady na nezákonnú aktivitu [1]. Matematický zápis vyjadrujúci daný vzťah zapísali Allingham a Sandmo prostredníctvom funkcie očakávaného úžitku, ktorá je vyjadrená vzťahom:

$$E[U] = (1-p) U(W - \theta X) + pU(W - \theta X - \pi (W-X)) \quad (1)$$

kde

$E[U]$ – očakávaný úžitok

x – deklarováný príjem

W – skutočný príjem

θ – sadzba dane z deklarovaneho príjmu $0 \leq \theta \leq 1$

⁴ V Austrálii sa pri budovaní nových vzájomných vzťahov medzi daňovým subjektom a daňovým úradom uplatnil už spomínaný nástroj s názvom Charta daňovníkov (Austrálsky daňový úrad, 1997).

p – pravdepodobnosť kontroly, $0 \leq p \leq 1$

π – pokuta uložená na nedeklarovaný príjem, $\pi \geq 0$

Poukázali na skutočnosť, že rastom p a π klesá prospech daňovníka z daňového podvodu. Za uvedených okolností bude daňovník vykazovať vyšší deklarovaný príjem. Výstupy Baldryho [8] poukazujú na to, že rozhodnutie subjektu o daňovom úniku sa systematicky líši od priamej hazardnej hry. Jedným z vysvetlení tohto zistenia je, že jeho rozhodnutie vyhnúť sa plateniu daní má za následok vznik nákladov. Komplexnejší pohľad na túto problematiku poskytol Lee [24], ktorý predpokladá, že daňovník môže znížiť odhadovaný príjem po audite tým, že uplatní dodatočné náklady (napríklad zníženie výnosov z použitia skrytých investícií alebo náklady na odborné poradenstvo).

Na druhej strane, daňové príjmy štátu a výnosy z pokút budú pravdepodobne nižšie, ak sadzby pokút a pravdepodobnosť kontrol budú nízke. Zrejme opačná situácia nastane, ak pravdepodobnosť vykonania kontrol a sadzba pokút bude vyššia [2].

Predpokladáme, že ak hraničná sadzba dane je nízka, jednotlivец získava väčší objem svojich zdaniteľných príjmov. Výška daňových únikov bude nižšia a zároveň daňové náklady (vrátane pokút) z vykázaných príjmov budú nižšie (oproti situácii, keď daňovník neprizná príjem). Daňové príjmy, ako aj príjmy z pokút budú potom zodpovedajúco nižšie. Zvýšením hraničnej daňovej sadzby sa príjem z daní zvýši (ak bude elasticita dopytu po príjme nižšia ako jedna v absolútnej hodnote). Príjmy z pokút sa zvýšia, ak jednotlivец neprizná viac príjmov (daňové orgány sú schopné identifikovať takéto konania), resp. suma daňových únikov môže byť vyššia ako v predchádzajúcom prípade. Táto situácia môže viesť k tomu, že príjmy z pokút dosiahnu svoje maximum. Obdobne to platí aj v prípade dosiahnutia príjmu a jeho zdanenia. Príjem subjektu nemôže narastať donekonečna so zvýšením hraničnej sadzby dane. Tiež z aspektu sledovania rastu marginálnych nákladov spojených s vyhýbaním sa plateniu daní platí podobný postoj. A to aj napriek tomu, že jednotlivец spočiatku reaguje zvyšovaním zdaniteľného príjmu a súčasným znížením daňového úniku. Nakoniec dôjde k zníženiu výšky substitúcie, keď príjmy z pokút a daňové príjmy sa budú zvyšovať pomalšie [11].

Výskumy autorov potvrdzujú tieto konštatovania. Poukazujú na vplyv rastúcej pravdepodobnosti kontrol a pokút na ochotu subjektov platiť dane [18]. Niektoré štúdie však potvrdzujú len mierny vplyv výšky pokút na výber daní [35]. Výstupy ďalších štúdií paradoxne nepreukázali štatisticky významný vplyv pokút a pravdepodobnosti kontrol na správanie sa daňovníkov [29].

Iný prístup smerujúci k efektívnemu výberu daní zohľadňujú skôr sociálne a psychologické aspekty daňovej spoľahlivosti subjektov [28].

Postoj k plneniu daňových povinností môžu vo veľkej miere ovplyvniť osobné charakteristiky daňovníka. Rozumieme nimi najmä vek daňovníka, pohlavie, dosiahnuté vzdelanie, ale aj osobné morálne a mravné hodnoty, svedomie, resp. náboženskú vieru. Výskumy poukázali na skutočnosť, že osobné morálne normy, postoje, náboženská viera sú úzko späté so svedomím daňovníka a jeho konaním. Svedomie môže ovplyvniť dodržiavanie daňových predpisov v prípade, že vyhýbanie sa daňovým povinnostiam je v rozpore so zákonom a s konaním poctivých daňovníkov. Toto presvedčenie, resp. postoj vytvára pocit viny u daňovníka [16], [17]. Funkciu očakávaného úžitku jednotlivca (1), ktorú sme uviedli, môžeme tak rozšíriť o psychologické náklady, ktoré môžu byť výsledkom strachu z odhalenia a verejnej hanby. Ich výška môže odrážať základné postoje jednotlivca k dodržiavaniu zákonnosti [23].

Tiež druh vykonávaného povolania posudzovaný v kontexte daňových únikov je dôležitý. Samotné prostredie, v ktorom subjekt pôsobí, vytvára rozdielne predpoklady a príležitosti k daňovým únikom. Napríklad príjem zamestnanca zo závislej činnosti sa vykazuje prostredníctvom mesačných prehľadov a ročného hlásenia. Tento subjekt má možnosť podať daňové priznanie alebo požiadať zamestnávateľa o vykonanie ročného zúčtovania. Uvedený postup obmedzuje nelegálnu činnosť. Naopak, samostatne zárobkovo činná osoba vedie svoju daňovú, resp. účtovnú evidenciu. Vzniká tu väčší priestor nepriznania príjmu, a teda aj pravdepodobnosť vzniku daňového úniku.

Prostredníctvom vykonávaného povolania môžeme analyzovať určité špecifiky daných povolání, napríklad trend platieb v hotovosti, sociálne zvyky [7]. Výber zamestnania, resp. profesie sa odlišuje aj v nadväznosti na kombináciu rizika a odmeny, ktoré ponúka. Daňovník, ktorý je zamestnaný v závislej činnosti, znáša menšie riziká v porovnaní s daňovníkom, ktorý vykonáva podnikateľskú činnosť. Postoj k riziku pri výbere povolania, resp. profesie ovplyvňuje daňovú morálku subjektu. Daňovník s nižšou mierou averzie k riziku je viac naklonený k rizikovejšiemu správaniu. Nízke riziko odhalenia daňového úniku podnecuje daňovníka k riskovaniu. Nastavenie daňovej politiky na zníženie daňových únikov u týchto daňovníkov tak môže viesť k ďalšiemu riskovaniu subjektov. Naopak, uvoľnenie daňovej politiky môže slúžiť ako nepriama dotácia [30].

Stanovené spoločenské normy a kooperácia skupiny ľudí môže mať tiež vplyv na daňovú spoľahlivosť daňovníka. Nezákonnosť daňového úniku lo-

gicky núti daňových podvodníkov skrývať túto činnosť pred verejnosťou. Stratégie, ktorými daňoví podvodníci realizujú podvod, verejne nešíria. Tieto informácie si vymieňajú len v okruhu osôb, ktoré si vzájomne dôverujú. Výmena informácií a vlastných skúseností v rámci skupiny daňovníkov môže ovplyvniť vnímanie rizika a zároveň ich daňovú morálku [21].

Ak sa v spoločnosti presadzuje tendencia dodržiavania daňových predpisov, výber daní a daňová morálka spoločnosti bude pravdepodobne rásť [18]. Spoločenská konvencia je ovplyvňovaná interakciou vzťahov medzi jednotlivcami v danej sociálnej skupine. Sociálne návyky sa prenášajú z jednej osoby na druhú. Konanie osôb v skupine ovplyvní rozhodovanie ostatných osôb v skupine. Ak sa napríklad v skupine nachádzajú osoby, ktoré neplatia dane, môže sa znížiť daňová morálka aj u ostatných osôb v skupine [25]. Nástroje daňovej politiky tak čelia interakcii osôb v skupinách a spoločenským normám. Pochopenie správania sa týchto subjektov môže pomôcť štátu pri nastavení jeho daňovej politiky.

3 Daňová spoľahlivosť posudzovaná správcom dane

Realizácia daňovej politiky si vyžaduje určitú spravodlivosť a primeranosť voči tým, ktorí sú ochotní spolupracovať, resp. odvádzať dane v im primeranej výške. Zrejme väčšiu pozornosť je potrebné upriamiť na tie subjekty, ktoré zámerne ignorujú daňové povinnosti [3]. Určitým návodom zohľadňujúcim tento prístup môže byť už uvádzaný austrálsky model, ktorý bol implementovaný do daňovej politiky Austrálie na konci 90. rokov 20. storočia. Zohľadnil rôzne aspekty širokej škály daňovníkov⁵, ktoré vplyvajú na výber daní [14].

Proces výberu daní zohľadňuje aj represívne, resp. preventívne opatrenia štátu. Z prístupov k daňovej disciplíne je zrejmé, že stratégie postavené iba na represívnych nástrojoch, budú zlyhávať. To isté platí v prípade stratégií postavených iba na preventívnych opatreniach. Ekonómovia hľadajú odpoveď na otázku: „Kedy a do akej miery použiť tieto stratégie zamerané na efektívnosť výberu daní?“ Nástroje na dosiahnutie výsledkov stratégií môžu byť rôzne. Kombinácia rôznych stratégií a ich nástrojov je znázornená v schémach č. 1 a č. 2.

⁵ Medzi takéto aspekty patrí uvedenie obchodných profilov daňových subjektov, charakter odvetvia, v ktorých pôsobia, ako aj psychologické a sociologické faktory, ktoré determinujú rozhodnutia daňových subjektov pri plnení daňových povinností.

Schéma č. 1

Pyramída stratégií zameraných na zvýšenie daňovej spoľahlivosti**Prameň:** spracované podľa [27].

Schéma č. 2

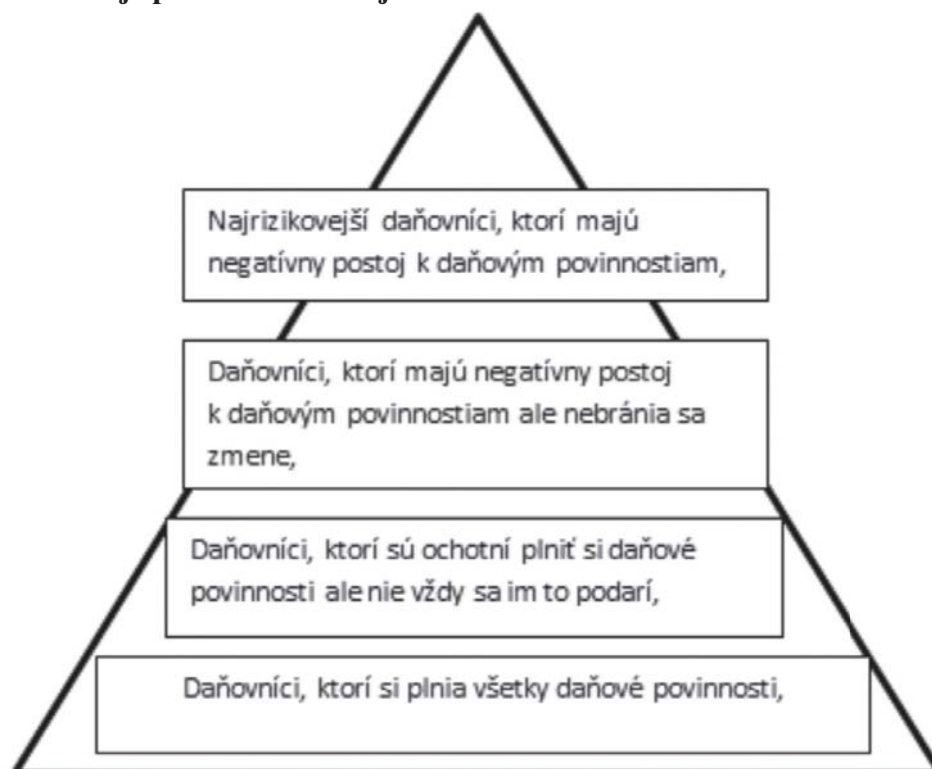
Pyramída navrhovaných nástrojov pre jednotlivé stratégie**Prameň:** spracované podľa [13].

Zrejme najlepší prístup je ten, pri ktorom by správca dane aplikoval stratégiu a nástroje uvedené v dolnej časti pyramídy. Ak sa daňová disciplína subjektov nezmení, správca môže postupovať v pyramíde smerom nahor. Pozitívny prístup k daňovníkom, budovanie dôvery medzi správcou dane a daňovníkom, vzdelávanie daňovníkov a poskytovanie informácií môže pomôcť zlepšiť daňovú disciplínu jednak daňovníkov, ktorí sú pozitívnejšie naklonení k daňovým povinnostiam, a tiež tým, ktorí majú vyšší sklon k daňovým únikom [13], [18], [20].

System adresnejších opatrení daňovej politiky podľa skupín daňovníkov zachováva určitú spravodlivosť a primeranosť. Hodnotenie daňovej spoľahlivosti daňovníkov je aktuálnym trendom pri tvorbe daňových politik štátov. Daňovníkov možno kategorizovať na základe ich postojov k daňovým povinnostiam, respektíve plnenia daňových povinností. Zaradenie daňovníkov do skupín sa realizuje na základe podrobnej analýzy údajov o daňovom subjekte vykonávanej daňovou správou. Zjednodušeným postupom zobrazujúcim adekvátnu daňovú politiku vo vzťahu k daňovej spoľahlivosti daňovníka je pyramída daňovej spoľahlivosti. V uvedenej pyramíde sú daňovníci rozdelení do štyroch skupín.

Schéma č. 3

Pyramída daňovej spoľahlivosti subjektov

Prameň: spracované podľa [27].

Veľkosť jednotlivých úrovní pyramídy zodpovedá teoretickým očakávaniam kladeným na daňovú spoľahlivosť. Vrchol pyramídy predstavuje predpokladanú veľkosť skupiny najrizikovejších daňovníkov [31]. Túto skupinu tvoria tí daňovníci, ktorí majú negatívny postoj k daňovému systému, vykazujú vyššie riziko spojené s ich konaním. Vyžadujú si obzvlášť prísny dohľad, ktorý by v tomto prípade mohol byť sám osebe účinnou stratégiou zvýšenia daňovej spoľahlivosti a morálky výberu daní na všetkých úrovniach [3].

Nasledujúcu úroveň pyramídy tvoria daňovníci, ktorí sa podobne ako v predchádzajúcom prípade vyznačujú negatívnym postojom k daňovým povinnostiam. Za určitých okolností však menia svoje postoje k výberu daní. Daňový systém považujú za nespravodlivý, vysoko zaťažujúci a málo flexibilný. Sklon k riziku je podobný ako v predchádzajúcej skupine, preto je potrebné týchto daňovníkov identifikovať a odradiť ich od protizákonného konania.

Predposlednú úroveň pyramídy tvoria daňovníci, ktorí v podstate plnia daňové povinnosti, ale za určitých okolností sa dostávajú do ťažkostí, a preto konajú v rozpore so zákonom. Majú však nižší sklon k riziku. V tomto prípade je vhodné aplikovať preventívne opatrenia, ktorých cieľom je pomoc daňovým subjektom.

Na úplnom konci pyramídy sú daňovníci, ktorí vedome podporujú systém, akceptujú legitímnu úlohu daňových inštitúcií a prejavujú im dôveru. Cieľom daňovej politiky je motivovať tieto subjekty.

Subjekty môžu meniť svoje postoje v čase a posúvať sa medzi jednotlivými úrovňami pyramídy daňovej spoľahlivosti. Uvedený predpoklad odráža interakciu medzi jednotlivými daňovníkmi, skupinami a príslušnými orgánmi. Obdobný systém daňovej spoľahlivosti využíva napríklad Rakúska daňová a colná správa alebo Dánska daňová správa.⁶

4 Manažment riadenia rizík pri výbere a správe daní

Analýzu plnenia daňových povinností (tax compliance) v súčasnosti využívajú štáty na identifikáciu rizikových subjektov a elimináciu daňových únikov a podvodov. Daňové inštitúcie spolupracujú s daňovými subjektmi na

⁶ Dánsky model rozdeľuje daňové subjekty do štyroch rizikových skupín na základe prediktívnych metód. Rakúsky model analyzuje konanie daňovníka, t. j. či ide o dobrovoľné plnenie daňových povinností, vyhýbanie sa daňovým povinnostiam, daňový únik alebo organizovaný zločin. Od zistenia týchto skutočností sa odvíja zaradenie subjektu do jedného zo štyroch segmentov a tiež rozdielny prístup zo strany Rakúskej daňovej a colnej správy.

štyroch základných platformách [27]:

- registrácia subjektov na daňové účely,
- podávanie daňových priznaní,
- správne nahlásenie daňových záväzkov,
- platenie daní včas a v plnej výške.

Represívne metódy pri správe daní subjektov založené na ich neustálom preverovaní a kontrole znižujú záujem a pozitívny postoj daňovníkov k plneniu daňových povinností [18]. Presadzovaným prístupom daňových orgánov k daňovým subjektom je uplatňovanie programu „manažment rizika daňovej spoľahlivosti subjektov“ (compliance risk management). Tento inštitút umožňuje identifikovať najčastejšie riziká v daňovom systéme štátu a následne aplikovať vhodný spôsob reakcie na dané riziko. Požadovaným cieľom je dosiahnutie dobrovoľného plnenia daňových povinností subjektov spolu s vhodnou rovnováhou medzi programami zameranými na vzdelávanie daňovníkov, na prehľadnú legislatívu a na využitie rizikovo založených overovacích programov [22].

Manažment riadenia rizík daňové subjekty rozdeľuje do skupín zohľadňujúcich ich spoločné charakteristiky a potenciálne riziká.⁷ Pri identifikácii rizík jednotlivých skupín daňové správy využívajú viaceré zdroje, akými sú daňové priznania, finančné výkazy, informácie zo sociálnej poisťovne, bánk a iných zdrojov. Ohodnotenie rizík sa vykonáva pomocou prístupu zhora nadol alebo zdola nahor.⁸

Na Národohospodárskej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave sme realizovali prieskum na vzorke 247 respondentov. Jeho hlavným zámerom bolo cielenými otázkami zistiť úroveň ich daňovej disciplíny a stupeň averzie rizika k daňovým únikom. Vyhodnotením výsledkov prieskumu sme zistili, že väčšina respondentov má vysokú daňovú morálku, pričom tento fakt nebol ovplyvnený vnímaním efektívnosti represívnych mechanizmov daňových orgánov. Represívne nástroje považuje za neefektívne až 87 % respondentov, resp. 85 % respondentiek. Avšak až 72 % respondentov a 88 % respondentiek vykázali vysokú daňovú morálku. Prieskum zároveň potvrdil vyššiu daňovú morálku v prípade žien (až 88 % žien) a nižšiu v prípade mužov (72 % mužov má vyššiu daňovú morálku). Táto skutočnosť

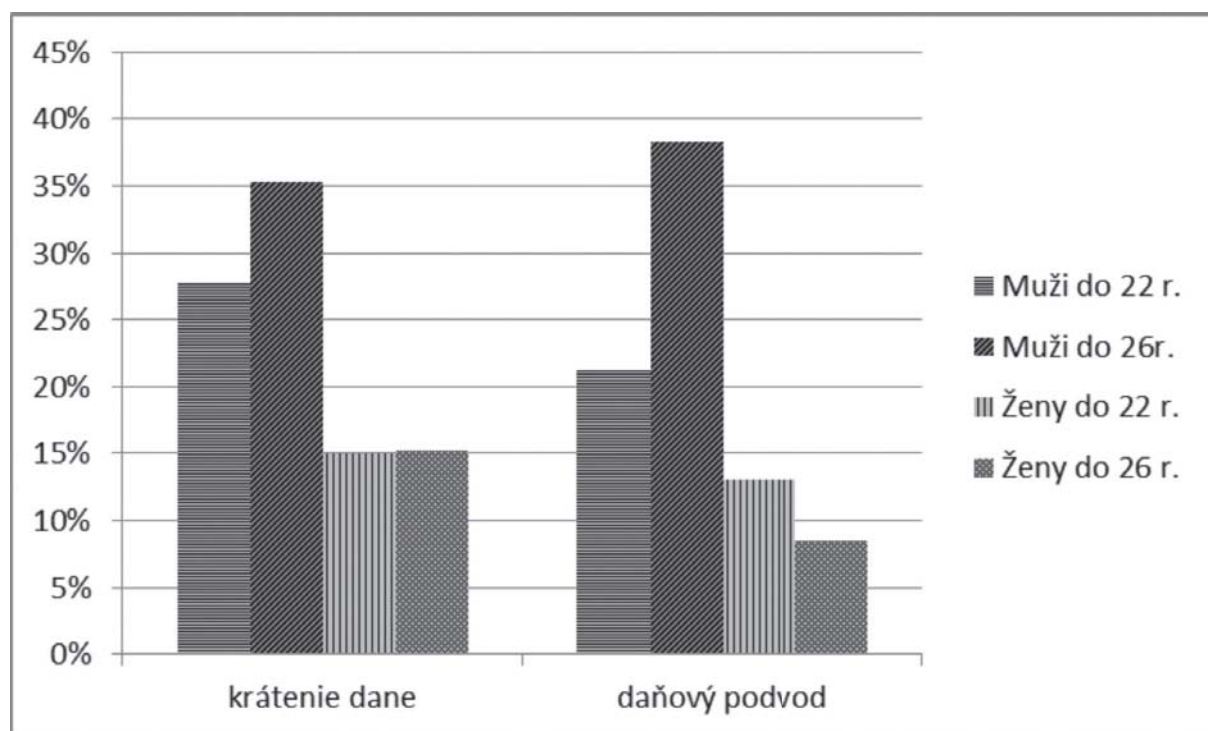
⁷ Najskôr je potrebné vykonať segmentáciu týkajúcu sa formy podnikateľských alebo iných aktivít subjektu (či ide o spoločnosť, fyzickú osobu, neziskovú organizáciu a pod.). Následne sa subjekty delia do viacerých čiastkových skupín (vzhľadom na veľkosť, právnu formu, sektor a i.).

⁸ Metódy zhora nadol sa riešia na strategickej úrovni, zdola nahor sa riešia na operatívnej úrovni.

je ovplyvnená averziou k riziku, muži sú ochotnejší podstúpiť vyššie riziko ako ženy.

Graf č. 1

Postoj respondentov k daňovým podvodom a kráteniu daní

Prameň: vlastné spracovanie z výstupov realizovaného prieskumu.

Prieskum poukázal na skutočnosť, že respondenti reagovali rôzne na označenie konania, ktorým sa porušujú daňové pravidlá (napr. daňový podvod bol vnímaný negatívnejšie než krátenie dane úpravou základu dane). V prieskume sme tiež hľadali odpoveď na prípadnú možnosť spolupráce subjektov pri vyšetrowaní a objasnení daňového podvodu. Pozitívne na túto oblasť zareagovalo 20 % respondentov. Nízky záujem o spoluprácu bol zdôvodnený nedôverou v orgány činné v trestnom konaní a korupciou. Výsledky výskumu naznačujú rozdielne postoje, motivácie, resp. dôvody, ktoré majú vplyv na daňovú morálku. Prieskumom sa potvrdilo, že diverzita daňových subjektov potvrdzuje nevyhnutnosť implementácie nových prístupov k subjektom zo strany daňových orgánov.

Segmentácia umožňuje identifikovať tie subjekty, u ktorých je pravdepodobnosť, že dôjde k najväčším odchýlkam. Niektoré daňové orgány na tento účel využívajú tzv. systém indikácie daňových subjektov (flag system), ktorý je viac sofistikovanejší a cielenejší ako pyramída daňovej spoľahlivosti. Na odhalenie rizikových daňových priznaní sa v rámci daňového manažmentu

využíva špeciálny počítačový program. Ten analyzuje podané daňové priznania a následne priradí príslušné indikátory (flags) subjektom na základe predpokladaných rizík (napríklad vychádza z predpokladu, že k daňovým únikom častejšie dochádza u fyzických osôb – podnikateľov). Cielená selekcia daňových subjektov zvyšuje úspešnosť kontrol a odhalenie daňových únikov. Vychádza z analýz údajov, ktoré sú založené na rozdieloch medzi príjmom priznaným v daňovom priznaní a predbežným odhadom príjmu na základe minuloročných údajov. Systém môže tiež vychádzať z nesúladu medzi úrovňou príjmu a spotrebou, resp. zo sociálno-ekonomických faktorov vplývajúcich na efektívnosť výberu daní [15]. Súčasťou manažmentu riadenia rizík je aj analýza správania sa daňových subjektov v kontexte plnenia ich daňových povinností. Je zameraná na zisťovanie prioritných príčin ich konania, ktoré je v rozpore so zákonom. Od tohto zistenia sa potom odvíjajú vhodné ciele stratégie podporujúce dobrovoľné plnenie daňových povinností. Uvedené vytvára predpoklad, aby správca dane určil vhodnú stratégiu na zmiernenie rizík spojených s výberom daní.

Zvolená stratégia by mala efektívnym spôsobom odpovedať aj na príčiny nespolupráce niektorých daňových subjektov.⁹ Pri zavádzaní zvolenej stratégie je potrebné, aby daňové správy mali relevantné odpovede na otázky typu [22]:

- Je interpretácia daňového práva pochopená a akceptovaná?
- Možno dosiahnuť jednoduchosť a nižšie náklady spojené s výberom daní tým, že subjektom budú poskytnuté vzdelávacie materiály a svojpomocné nástroje pri určovaní a výpočte daňovej povinnosti, napríklad „benchmarking“ a on-line kalkulačky?
- Možno identifikovať skupinu subjektov, ktoré sa snažia plniť si svoje záväzky, aj keď nie sú vždy úspešné pri plnení si daňových povinností?
- Majú zamestnanci daňových správ dostatočné zručnosti a podporné nástroje na výkon auditu a činností zameraných na vymáhanie daňových nedoplatkov?¹⁰

⁹ Aj napriek tomu, že samotná stratégia môže byť sama osebe efektívna, nemusí predstavovať najlepšie a najúčinné riešenie v každej situácii. Napríklad ak k daňovým únikom došlo zámerne, následné vzdelávanie daňovníkov s najväčšou pravdepodobnosťou neprinesie želaný efekt. Z toho dôvodu by zvolené stratégie mali predstavovať optimálnu kombináciu reakcií (napr. ďalšie vzdelanie, jednoduchšie zákony a postupy, vymáhanie, peňažné sankcie) tak, aby sa dosiahol čo najvyšší efekt vplývajúci na dodržiavanie daňových záväzkov v rámci najširších skupín daňových subjektov.

¹⁰ Rovnako dôležité je po každej implementácii zvolenej stratégie vytýčiť indikátory výkonnosti, ktoré predstavujú významný prostriedok hodnotenia celkovej efektívnosti stratégie. Tieto indikátory musia spĺňať určité vlastnosti (merateľnosť, relevantnosť, dosiahnuteľnosť, časová ohraničenosť).

Stratégia manažmentu správy daní by mala zahŕňať všetky identifikované riziká, načasovanie ich riešenia, zdroje vyčlenené na tieto aktivity. Sledovať indikátory výkonnosti a prijať opatrenia na monitorovanie a hodnotenie výsledkov. Zistené nedostatky je potrebné preskúmať a zabudovať do budúceho sledovania procesu výberu daní. Informácie vyplývajúce z tejto činnosti sú zhrnuté v pravidelných správach správcu dane.

Záver

Konanie daňových subjektov pri výbere daní ovplyvňuje množstvo faktorov. Medzi tie najdôležitejšie môžeme zaradiť spoločenské normy, osobné postoje, úroveň korupcie, dôveru v daňové orgány a vo verejné inštitúcie. Vo všeobecnosti daňovníci, ktorí vykazujú vyššiu daňovú morálku, kladú väčší dôraz na význam takéhoto konania, na spoločenskú reputáciu, osobné normy a postoje. Naopak, subjekty s nižšou daňovou morálkou sú viac ovplyvniteľné vonkajšími faktormi, akým je napr. korupcia. Na ich konanie vplýva aj pravdepodobnosť uskutočnenia daňovej kontroly, výnos a náklady, ktoré sú spojené s konaním v rozpore so zákonom.

Efektívnejší výber daní môže správca dane dosiahnuť práve poznaním daňovej spoľahlivosti jednotlivých subjektov. Vhodným modelom na posudzovanie daňovej spoľahlivosti môže byť pyramída daňovej spoľahlivosti, na základe ktorej môžu byť daňové subjekty začlenené do kategórií podľa rizika spojeného s výberom daní. Elektronizácia výberu daní a identifikácia spoľahlivosti daňových subjektov môže proces výberu daní zjednodušiť. Daňové orgány na identifikáciu rizikových subjektov a transakcií využívajú napr. „data minig“, systém indikácie daňových subjektov (tzv. flag system). Prostredníctvom týchto nástrojov a postupov možno kategorizovať subjekty na základe priradenia rizikových váh a v konečnom dôsledku určiť tak ich daňovú spoľahlivosť. Na základe vyhodnotenia kritérií spoľahlivosti, resp. priradenej hodnoty spoľahlivosti, môže správca dane zvážiť adekvátnu stratégiu prístupu k subjektu, ktorá účinne zvýši výber dane.

Príkladom krajiny, ktorá mení svoj prístup k daňovníkom, môže byť aj Slovenská republika. Finančná správa Slovenskej republiky mení svoju stratégiu v prístupe k daňovým subjektom. V predchádzajúcom období prevažovali v navrhovaných opatreniach daňovej správy skôr reštriktívne opatrenia, zamerané primárne na zníženie daňových únikov. Nová stratégia je do veľkej miery zameraná na proklientske opatrenia podpory dobrovoľného plnenia daňových povinností. Finančná správa má byť partnerom s ústretovejším prí-

stupom k tým daňovníkom, ktorí si plnia svoje daňové povinnosti. Daňové subjekty majú v súčasnosti možnosť získať informácie aj prostredníctvom „callcentra“ Finančnej správy, internetovej stránky, na ktorej sú umiestnené potrebné údaje, resp. rôzne modelové situácie, s ktorými sa môže daňový subjekt pri podnikaní stretnúť. K zlepšeniu vzťahov medzi daňovými subjektmi a správcom dane do veľkej miery prispeje ich elektronická komunikácia vrátane elektronického podávania daňového priznania. Finančná správa SR pripravila model indexu daňovej spoľahlivosti daňových subjektov, ktorý pomôže správcovi odlíšiť spoľahlivé daňové subjekty od nespoľahlivých. Okrem spomínaných opatrení Finančná správa SR zaviedla i tzv. „softwar-ming“. Ide o možnosť upozorniť daňový subjekt nielen na chyby v podanom daňovom priznaní, ale aj na nedostatky v súvislosti s podávaním povinných dokladov a hlásení [38]. Takýto prístup k daňovníkovi odporúča i Európska komisia v Akčnom pláne pre boj s daňovými únikmi.

Literatúra

- [1] ALLINGHAM, M. – SANDMO, A. 1972. Income tax evasion: a theoretical analysis. In: *Journal of Public Economics*. Vol. 1, pp. 323 – 338.
- [2] ALM, J. 1988. Compliance Costs and the Tax Avoidance-Tax Evasion Decision. In: *Public Finance Review*. Vol.16, No.1, pp. 31 – 66.
- [3] ALM, J. – CRONSHAW, M. – MCKEE, M. 1993. Tax Compliance with Endogenous Audit Selection Rules. In: *Kyklos*. Vol. 46, No.1, pp. 27 – 45.
- [4] ALM, J. 1999. Tax compliance and administration. In: W. Bartley Hildreth and James A. Richardson, eds., *Handbook on Taxation*. Marcel Dekker, New York, pp. 741 – 768.
- [5] ALM, J. – TORGLER, B. 2011. Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality. In: *Journal of Business Ethics*. Vol.101, p. 635 – 651. ISSN 1573-0697.
- [6] ANDREONI, J. – ERARD, B. – FEINSTEIN, J. 1998. In: *Tax Compliance. Journal of Economic Literature*. Vol. 36, No. 2. pp. 818 – 860.
- [7] ASHBY, J. S. – WEBLEY, P. – HASLAM, A. S. The role of occupational taxpaying cultures in taxpaying behaviour and attitudes. In: *Journal of Economic Psychology*. Vol. 30, No. 2, pp. 216 – 227.
- [8] BALDRY, J. 1986. Tax evasion is not a gamble: A report on two experiments. In: *Economics Letters*. Vol. 22, No. 4, pp. 333 – 335.
- [9] BĂTRÂNCEA, L. 2012. Understanding the Determinants of Tax Compliance Beha-

viator. In: *The USV Annals of Economics and Public Administration*. Vol. 12, no. 1, p. 201 – 210. ISSN 2285-3332-3847.

- [10] BAYER, C. R. 2006. A contest with the taxman – the impact of tax rates on tax evasion and wastefully invested resources. In: *European Economic Review*. Vol. 50, No. 5, pp.1071 – 1104.
- [11] BECKER, G. 1974. Crime and Punishment: An Economic Approach. In: *Journal of Political Economy*. Vol.76, No. 2, pp. 169 – 217.
- [12] BLACKWELL, C. 2010. A meta-analysis of incentive effects in tax compliance experiments. *Developing alternative frameworks explaining tax compliance*, 2010, 97 – 112.
- [13] BRAITHWAITE, Valerie (ed.). *Taxing democracy: Understanding tax avoidance and evasion*. Routledge, 2017.
- [14] COLEMAN, C. – FREEMAN, L.1997. Cultural foundations of taxpayer attitudes to voluntary compliance. In: *Australian Tax Forum*. Vol.13. pp. 311 – 336.
- [15] EUROPEAN COMMISSION. 2017. *Improving Tax Governance in EU Member States: Criteria for Successful Policies*. 2017. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/pdf/ocp114_en.pdf
- [16] EISENHAUER, J. G. 2006. Conscience as a deterrent to free riding. In: *International Journal of Social Economics*. Vol. 33, pp. 534 – 546.
- [17] EISENHAUER, J. G.2008. Ethical preferences, risk aversion, and taxpayer behavior. In: *Journal of Socio-Economics*. Vol. 37, pp. 45 – 63.
- [18] FELD, P. – FREY, B. (2002a).The Tax Authority and the Taxpayer: An Exploratory Analysis. Unpublished paper.
- [19] FORTIN, B. – LACROIX, G. – VILLEVAL, C. M. 2007. Tax evasion and social interactions. In: *Journal of Public Economics*. Vol. 91, No. 11, pp. 2089 – 2112. ISSN 0047-2727.
- [20] GANGL, K. – TORGLER, B. – KIRCHLER, E. – HOFMANN, E. 2014. Effects of supervision on tax compliance: Evidence from a field experiment in Austria. In: *Economics Letters*. Vol. 123, No. 3, pp. 378 – 382.
- [21] HASHIMZADE, N. – MYLES, D. G. – MATTHEW, P. F. – RABLEN, D. M. 2014. Social networks and occupational choice: The endogenous formation of attitudes and beliefs about tax compliance. In: *Journal of Economic Psychology*.Vol. 40, pp.134 –146.

- [22] IMF: *Revenue Administration: Developing a Taxpayer Compliance Program*. 2017. [cit. 2017-10-17]. Dostupné na internete: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2010/tnm1017.pdf>>
- [23] KIRCHLER, E. – HOELZL, E. – WAHL, I. 2008. Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework. In: *Journal of Economic Psychology*. Vol. 29, No. 2, pp. 210 – 225.
- [24] LEE, K. 2001. Tax evasion and self-insurance. In: *Journal of Public Economics*. Vol. 81, No. 1, pp. 73 – 81.
- [25] LEFEBVRE, M. – PESTIEAU, P. – RIEDL, A. – VILLEVAL, M. C. 2015. Tax evasion and social information: an experiment in Belgium, France, and the Netherlands. In: *International Tax Public Finance*. Vol. 22. No. 3. pp. 401 – 425. ISSN 1573-6970.
- [26] MACIEJOVSKY, B. – KIRCHLER, E. – SCHWARZENBERG, H. 2007. Misperception of chance and loss repair: On the dynamics of tax compliance. In: *Journal of Economic Psychology*. Vol. 28, No. 6, pp. 678 – 691.
- [27] OECD: *Tax Compliance and Tax Accounting System*. 2017. [cit. 2017-10-17]. Dostupné na internete: <<http://www.oecd.org/tax/administration/45045662.pdf>>
- [28] OECD: *Managing and Improving Tax Compliance*. 2017. [cit. 2017-10-17]. Dostupné na internete: <<http://www.oecd.org/tax/administration/33818656.pdf>>
- [29] POMMEREHNE, W. – WECK-HANNEMANN, H. 1996. Tax rates, tax administration and income tax evasion in Switzerland. In: *Public choice*. Vol. 88, No.1-2, pp.161 – 170.
- [30] PESTIEAU, P. – POSSEN, M. U. 1991. Tax evasion and occupational choice. In: *Journal of Public Economics*. Vol. 45, No.1, pp.107 – 125.
- [31] PYLE, D. J. 1991. The Economics of Taxpayer Compliance. In: *Journal of Economic Surveys*. Vol. 5, pp.163 – 198.
- [32] RUSSEL, B. 2010. *Revenue Administration: Developing a Taxpayer Compliance Program*. Washington, D. C. : IMF Publications Services, 2010. ISBN 978-1-4552-3.
- [33] SJÖGREN, H – SKOGH, G. 2004. *New Perspective on Economic Crime*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing. 2004. ISBN 978-184376-645-2.
- [34] SRINIVASAN, N. T. 1973. Tax evasion: A model. In: *Journal of Public Economics*. Vol. 2, No 4, pp. 339 – 346.

- [35] ŠPALEK, J. – ŠPAČKOVÁ, Z. 2016. Daňové úniky v laboratoři: Vliv kontextu na ochotu platit daně. (Tax evasion in the lab: How context affects tax compliance.) In: *Politická ekonomie*. Vol. 64, No 5, pp. 524 – 540. ISSN 0032-3233.
- [36] TORGLER, B. 2002. Speaking to Theorists and Searching for Facts: Tax Morale and Tax Compliance in Experiments. In: *Journal of Economic surveys*. Vol.16, No. 5, pp. 657 – 683.
- [37] TORGLER, B. 2007. *Tax Compliance and Tax morale: A Theoretical and Empirical Analysis*: Edward Elgar Publishing. 2007. ISBN 978-184720-720-3. s. 307.
- [38] Finančná správa Slovenskej republiky (www.financnasprava.sk)